

DUŠAN DRBOHLAV

PRAVDĚPODOBÝ VÝVOJ EVROPSKÉ MEZINÁRODNÍ MIGRACE „VÝCHOD – ZÁPAD“

Věnováno 100. výročí narození prof. Korčáka

D. Drbohlav: *The Probable Future of the European „East-West“ International Migration.* – Sborník ČGS, 100, 2, pp. 92 – 106 (1995). – The study comprises selected results of a Delphi research (subjective judgements on the future on a collective expert basis) on international migration between Central/Eastern and Western European countries. 70 (in the first Delphi round) and 39 (in the second Delphi round) scholars and officers, especially sociologists, economists, geographers and demographers, dealing with the topic of migration, from all over Europe took part. The contribution shows respondents' evaluating and assessing possible future determinants of movements, types and composition of movements, volume and timing of migration, regional differentiation of migratory flows and recommendations in terms of „Western“ and „Eastern“ migration policy objectives.

KEY WORDS: „East-west“ European international migration – Delphi method – migration policy – future development of migration.

1. Úvod

Není pochyb o tom, že mezinárodní migrace dnes patří mezi nejvíce vnímané, velmi „citlivé“ a důležité procesy, prakticky s celosvětovým dosahem.

Komplexní a navíc masový jev, jaký představují současné mezinárodní migrační proudy, se dotýká mnoha sfér života jak emigračních, tak i imigračních společností (viz např. Drbohlav 1994). Není proto divu, že tato otázka přitahuje pozornost vědců, politiků i „úřednického aparátu“. Ti všichni se kromě analýz minulých a současných trendů rovněž pokoušejí seriózně odhadnout pravděpodobný budoucí vývoj mezinárodní migrace (např. Tabbarah 1988, Hoffmann–Nowotny 1990, Muus–Crujjsen 1991, Muus 1992, van de Kaa 1993¹⁾). Navíc přirozeně hledají cesty a nástroje, jakými lze mezinárodní migraci a všechny její doprovodné atributy přijatelně zvládnout. Je to zcela přirozené, uvědomíme-li si, že v rámci masových populačních pohybů, vymykajících se jakékoli v kontrole, „ztrácejí“ prakticky všichni. Smysluplné a odpovědné „řízení“ společnosti v tomto ohledu bezpochyby vyžaduje aktivní politiku.

Pro současnou evropskou migraci „Východ–Západ“ jsou typické stejné rysy, jimiž lze všeobecně charakterizovat klima mezinárodní migrační situace – rostoucí intenzita migračních pohybů i zvyšující se zájem o ně. Uvolnění bariér, které v minulosti bránily Východoevropanům²⁾ v pohybu na „Západ“ spolu s možným a navíc často proklamova-

¹⁾ Kromě těchto příspěvků, soustřeďujících se převážně na stanovení velikosti budoucích migračních toků, se mnozí další autoři tohoto tématu dotýkají okrajově.

²⁾ Termín „východní Evropa“ v celém článku zahrnuje ex-komunistické země střední a východní Evropy (ZSVE): Polsko, Českou republiku, Slovensko, Maďarsko, Albánii, státy bývalé Jugoslávie, Bulharsko, Rumunsko a evropskou část bývalého Sovětského svazu. Pod pojmem „západní Evropa“ pak rozumíme západní část kontinentu, tj. včetně severoevropských i jihoevropských zemí.

ným ohrožením západoevropských zemí masivní imigrací (jako důsledek probíhajících transformačních procesů v zemích střední a východní Evropy) jsou důvodem k tomu, proč budoucí evropská migrace „Východ-Západ“ je a nadále bude v centru zájmů. Stanovení budoucího vývoje mezinárodní migrace je však velmi obtížným úkolem. Do hry vstupuje mnoho překážek i pastí vyvěrajících z „nezvladatelné komplexity“ – paleta vnějších faktorů, jež především řídí a ovlivňují migraci (např. Appleyard 1991, van de Kaa 1993).

Jestliže se budeme zabývat evropskou migrací „Východ-Západ“, pak klíč k predikci jejího vývoje spočívá zejména v politické a ekonomické nestabilitě východní Evropy (více její východní než střední části) a v politických a administrativních zásadách a opatřeních Evropy západní. Podstatné je, že nezávisle na jakýchkoli i snad opodstatněných a smysluplných predikcích mohou výše uvedené atributy změnit migrační realitu velmi rychle a neočekávaně. Navíc v mnoha směrech sami o sobě velmi problematické, zastaralé a na bázi jiných společensko-ekonomických poměrů vzniklé migrační teorie zatím příliš nepomohou v řešení praktických úkolů. Stejně tak nepřesná, nekompletní, zpožděná a nekompatibilní data zhoršují celou situaci. Shrňme-li, pak toho není opravdu mnoho, o čem se při predikování budoucího vývoje evropské migrace „Východ-Západ“ lze opřít.

Metoda vícenásobného expertního hodnocení Delfy je jedním z možných nástrojů, který může obohatit individuální predikce. Ty jsou a budou ostatně činěny v každém případě. Právě pomocí Delfy výzkumu (subjektivních, leč „kolektivních a organizovaných“ expertních názorů) se v tomto příspěvku ve zkratce pokusíme zodpovědět některé základní otázky pravděpodobného budoucího vývoje evropské mezinárodní migrace „Východ-Západ“. Jde konkrétně o aspekty: proč?, kdo?, kolik? a kdy? bude asi migrovat a jaká konkrétní strategická opatření by mohla tento pohyb pomoci účinně řešit. Důležitým cílem příspěvku je rovněž seznámení se samotnou Delfy metodou a vyzkoušení její aplikace na migrační problematice.

Předtím, než Delfy metodu konkrétně aplikujeme, pouze heslovitě seznámíme čtenáře s jejími hlavními charakteristickými znaky. Další metodologické a metodické poznatky lze načerpat např. v titulech: Martino 1972, Linstone-Turoff 1975, Sackman 1975 nebo Rowe-Wright-Bolger 1991.

2. Metodologie – vývoj, hlavní principy a formy, sféry užití Delfy metody

Dalkey a Helmer (1963 – citováno podle Linstone-Turoff 1975) vystihují účel prvé tzv. Delfy studie následovně: „... postup, při kterém se získá nejspolehlivější shoda názorů skupiny expertů ... pomocí série (po dávkách rozdělovaných) dotazníků, umožňujících kontrolní zpětnou vazbu daných názorů“ (Linstone-Turoff 1975)³⁾. Základním prvkem Delfy metody jsou tedy dotazníky, které jsou postupně v několika kolech předkládány respondentům-expertům, aniž by byl zajištěn jejich vzájemný přímý kontakt. Metoda jako taková byla vyvinuta z tzv. „brain-stormingu“. Obě metody, Delfy i tradiční „brain-storm“ patří k tzv. interaktivním výzkumným technikám, zvaným rovněž „výzkum jako veřejný dialog“. Na rozdíl od „brain-stormingu“ se však Delfy snaží minimalizovat nevýhody a nedostatky, kterými „brain-storm“ trpí. K těm patří např.: 1) vliv dominantních osobností; 2) fakt, že někteří jedinci neodhalí před ostatními to, co jinak prosazují; 3) tendence přizpůsobit se, což mění individuální postoje; 4) příliš mnoho informací/dat, často nerelevantních výzkumu a 5) neexistence pocitu odpovědnosti za

³⁾ Více obecně: „Delfy lze charakterizovat jako metodu pro uskutečnění skupinového komunikačního procesu tak, aby daný proces byl účinný a dovolil skupině jednotlivců jako celku řešit komplexní problém“ (Linstone-Turoff 1975).

zjištěné výsledky. K možná nejdůležitějším aspektům Delfy patří to, že anonymita a nerealizovaný přímý kontakt mezi respondenty umožňuje každému účastníkovi panelu vyjádřit svůj názor jakož i jej později – po konfrontaci s dalšími odlišnými informacemi/daty a názory – pozměnit.

Můžeme rozlišit přinejmenším dvě základní odlišné formy Delfy přístupu. Tzv. „conventional Delphi“, jež je užívána hlavně jako metoda pro predikci budoucího vývoje založeného na konsensu respondentů. Jde zde hlavně o kvantitativní hodnocení. Naproti tomu tzv. „policy Delphi“ slouží jako instrument k systematickému objasnění problémů a rozdílů v pohledech spojených s určitými taktickými, strategickými (plánovými) opatřeními. Jedná se především o „kvalitativní hodnocení“, o úvahy, skryté za vlastní „kvantitativní predikci“. Samotná Delfy metoda však nemůže být považována za nějaký finálně definovaný a vyčerpávajícím způsobem popsáný instrument s určitou stabilní technikou provedení. Různé Delfy metody se mohou značně odlišovat jedna od druhé a mohou mít opravdu málo společného. Metoda jako taková je vždy přizpůsobena zejména výzkumnému tématu, vědecké orientaci a průpravě výzkumníků i výši prostředků věnovaných na konkrétní výzkum.

Ačkoliv v 50. a 60. letech bylo využití Delfy velmi často omezeno pouze na sféru vojenskou, nyní je situace výrazně odlišná. Její aplikace lze obvykle nalézt tam, kde se řeší komplexní společenské problémy jako je např. sféra zdravotnictví, dopravy či prostředí jako takového (viz např. Masser-Foley 1987, Svidén 1988).

Lze definovat určité specifické podmínky, při jejichž splnění je možné použití Delfy metody doporučit: 1) jestliže pocítujeme nedostatek objektivních dat anebo když pořízení takovýchto dat je finančně velmi náročné; 2) jestliže výzkumný problém může být řešen pouze nedostatečně nebo intuitivně, obzvláště tehdy, když do hry vstupují rozličná „politická pozadí“; 3) jestliže je zde touha vytvořit společný budoucí scénář, při jehož tvorbě je potřebná spolupráce expertů.

V určitém ohledu právě specifické podmínky ovlivňující predikci mezinárodní migrace jasně signalizují možnou aplikaci Delfy metody. Navíc, přednosti Delfy, jakými jsou mimo jiné překonání nedostatků v psychosociální sféře, malá finanční náročnost a rychlost provedení, vybízejí ke zúročení i v rámci migračního výzkumu. Delfy se tak při zachování základních pravidel jejího správného užití může stát zajímavým doplňkem a obohacením jiných klasických výzkumných metod používaných při řešení migrační problematiky.

Aplikace Delfy na politicky a sociálně citlivou problematiku mezinárodní migrace – pracujeme-li v panelu s mezinárodní skupinou expertů – však může přinášet také specifické obtíže. Relativní a snad obecně získatelná „subjektivní objektivita“ výpovědí může být v některých případech „neuvědoměle“ zbarvena a ovlivněna ideologickým pozadím, jakož i historií a velikostí mateřské země respondenta.

Užití Delfy ve sféře migrací je doposud spíše vzácností. V této souvislosti je možné např. citovat de Beerovu „teoretickou“ zmínku o dané vazbě (de Beer 1990) či Simonovu expertní analýzu mezinárodní migrace v USA (nikoliv však opravdovou Delfy) skrze názory špičkových specialistů (Simon 1989).

3. Koncepce („tvář a duše“) migračního Delfy výzkumu, struktura respondentů

Delfy studie o pravděpodobném vývoji evropské migrace „Východ-Západ“ proběhla ve dvou kolech v zimě a na jaře 1993. Otázky v dotaznících byly koncipovány ve stylu obou výše zmíněných forem – „conventional“ i „policy Delphi“.

Kontaktováno bylo celkem 226 potenciálních respondentů – v mnohém i špičkových expertů na poli migračního výzkumu či „migrační administrativy“ (zejména výzkumní-

ci, vysokoškolských pedagogové, vysocí státní úředníci a politici – včetně velvyslanců, zástupci významných mezinárodních institucí, vědeckých center a organizací zabývajících se migrační problematikou – např. EU, IOM, UNHCR a ILO). Polovina ze západní a polovina z východní Evropy⁴⁾. V obou částech Evropy byli přizváni ke spolupráci respondenti hlavně z řad ekonomů, sociologů, sociálních geografů a demografů, a to proto, aby bylo odstraněno nebezpečí „jednostranného pohledu na realitu“. Celkem 70 (32 %) osob reagovalo na první dotazník (44 ze 14 zemí východní Evropy včetně zemí bývalého Sovětského svazu a 26 z 10 zemí západní Evropy a Kanady). Kategorie výzkumník/pedagog byla zastoupena nejčastěji (83 % všech zúčastněných v prvním kole). 70 % respondentů tvořili muži. 39 respondentů ze 69 (tj. 57 %), kterým byl dotazník pro druhé kolo zaslán, se zúčastnilo i kola druhého. 24 (62 %) z nich byli Východoevropané a 15 (38 %) pocházelo ze zemí západní Evropy. Tato absolutní čísla (týkající se obou kol) jsou dostatečně reprezentativní pro provedení Delfy výzkumu (více o respondentech viz Drbohlav 1993).

Tematicky otázky v celém výzkumu pokrývají široké spektrum problematiky evropské mezinárodní migrace „Východ-Západ“. V tomto příspěvku nyní uvedeme pouze stručné závěry týkající se předpokládaných determinant pohybů, typu a složení toků, jejich objemu i časování a jejich regionální diferenciaci podle jednotlivých zemí. Relativně samostatnou část pak tvoří vyhodnocení strategických migračních opatření, navržených experty, směřující k celkovému zvládnutí tohoto typu mezinárodní migrace. Příspěvek podává skutečně velmi souhrnnou informaci bez přiblížení detailnějších poznatků. Je např. záměrně odhlédnuto od individuálních „kvalitativních“ názorů (citací) expertů, které jsou však jinak páteří i skutečným kořením „policy Delphi“. Pro zájemce o hlubší seznámení se s výsledky této studie odkazují na jiné práce (např. Drbohlav 1993, 1995 a, b).

4. Výsledky

4.1. Determinanty migrace

Podle odpovědí respondentů bylo možno identifikovat čtyři hlavní determinanty (klíčové faktory) podmiňující pravděpodobný vývoj budoucí evropské mezinárodní migrace „Východ-Západ“:

1) imigrační politiku Západu; 2) ekonomickou a sociální situaci Západu; 3) ekonomickou a sociální situaci Východu; 4) politické klima Východu (poklidný regulovaný průběh reformy versus odklon od demokratických přeměn, etnické a náboženské konflikty, občanské války apod.).

V druhém kole Delfy byly tyto determinanty – společně s jednou další: „emigrační politika Východu“ – předloženy respondentům k dalšímu ohodnocení z hlediska jejich očekávané důležitosti (resp. jejich váhy ve skupině determinant). Přestože byl získán spíše heterogenní než homogennější obrázek, určitá polarizace přece jen existuje (viz hodnoty směrodatné proměnné v tab. 1). Podle respondentů budou v následujících pěti letech nejdůležitějšími determinanty evropské migrace „Východ-Západ“ – „politické klima na Východě“ a „ekonomická a sociální situace na Východě“. Naproti tomu „emigrační politika Východu“ se zdá být do budoucna nejméně důležitá (tab. 1).

⁴⁾ Z logických důvodů byly v této části Evropy kontaktováni především experti na vnitřní migraci, jakož i ve velké většině spíše výzkumní/pedagogičtí pracovníci a politici.

Tab. 1 – Očekávané determinanty Evropské migrace „Východ–Západ“ pro období 1994–1998 podle jejich významnosti (druhé kolo Delfy)

Determinanty migrace	Průměr	Směrodatná odchylka	(N)
Politické klima na Východě	3,63	1,56	35
Ekonomická a sociální situace Východu	3,29	1,20	35
Migrační (imigrační) politika Západu	3,00	1,21	35
Ekonomická a sociální situace Západu	2,77	1,06	35
Migrační (emigrační) politika Východu	2,37	1,70	35

Poznámka: Respondenti měli seřadit determinanty migrace podle jejich očekávané důležitosti; 5 – nejdůležitější ... 1 – relativně nedůležitý, užitím všech čísel 1–5. (N) – absolutní počet respondentů (ti, kteří odpověděli).

Tab. 2 – Očekávané nejdůležitější typy pohybů („vstupních mechanismů“) evropské migrace „Východ–Západ“ pro období 1994–1998

Typ migrace	Průměr	Směrodatná odchylka	(N)
Ilegální migrace	4,33	1,53	52
Legální migrace:			
Pracovní migrace	4,23	1,65	52
Azylanté, utečenci	3,64	1,53	53
Sjednocení rodiny	3,06	1,32	50
Migrace na bázi humanitární	3,02	1,60	50
Ostatní (např. Aussiedler)	2,86	1,60	51

Poznámka: Respondenti měli seřadit typy migrace podle jejich očekávané důležitosti; 6 – nejdůležitější

4.2. Typy a složení migračních proudů

Respondenti měli rovněž za úkol seřadit podle důležitosti dané vybrané typy očekávaných evropských migračních pohybů „Východ–Západ“ tak, jak se pravděpodobně uplatní v následujícím pětiletém období. Za nejdůležitější jsou ve výše uvedeném smyslu považovány ilegální pohyby a legální pracovní migrace. Nejméně významné se expertům do budoucna jeví tzv. kategorie „ostatní“ reprezentovaná např. pro Německo charakteristickými pohyby „Aussiedler“ (tab. 2).

Podle směrodatné odchylky signalizující stupeň názorové shody je zřejmé, že nejvíce rozdílné byly názory na úlohu pracovní migrace. Naproti tomu pohledy na význam sjednocování rodin, ač stále spíše heterogenní, byly mezi respondenty relativně nejvíce podobné.

4.3. Velikost a průběh migrace v čase

Při odhadu pravděpodobného vývoje evropské mezinárodní migrace „Východ–Západ“ na budoucích pět let, který vycházel ze srovnání se současnou situací, většina ze 37 expertů (druhé kolo Delfy) vyjádřila očekávání růstu (51 %) či stabilizace (41 %) východoevropských migračních proudů směrem do západní Evropy (tab. 3).

Srovnáváme-li rozdíly v názorech na tuto otázku mezi východními a západními experty, nenacházíme statisticky významnější rozdíly (test chí-kvadrát, první kolo Delfy, 60 respondentů).

Tab. 3 – Předpokládaný vývoj evropské migrace „Východ–Západ“ pro období 1994–1998 ve srovnání se současnou situací (v %)

Období		A	B	C	D	E	(N)
Během nastávajících pěti let	I	0,0	3,3	23,3	53,3	20,0	60
	IA	0,0	2,9	20,6	52,9	23,5	34
	II	0,0	2,7	40,5	51,4	5,4	37
Na přelomu tohoto tisíciletí	I	0,0	17,6	29,4	45,1	7,8	51
V první dekádě příštího tisíciletí	I	2,2	17,8	53,3	24,4	2,2	45

Poznámka: A – výrazné snížení, B – snížení, C – beze změny – stabilizace, D – zvýšení, E – výrazné zvýšení. I – první Delfy kolo, IA – první Delfy kolo, ale v rámci něj pouze ti respondenti, kteří se účastnili i kola druhého, II – druhé Delfy kolo. (N) – absolutní počet respondentů (ti, kteří odpověděli).

Tab. 4 – Předpokládaný maximální objem celkové evropské migrace „Východ–Západ“ v jednom roce či více letech během období 1994–1998 (v %)

Objem migrace	I	IA	II
Méně než 0,2 milionu	1,8	0,0	0,0
V rozmezí 0,3 až 0,9 milionu	25,5	27,3	22,9
V rozmezí 1,0 až 2,9 milionu	43,6	42,4	60,0
V rozmezí 3,0 až 4,9 milionu	25,5	24,2	17,1
Více než 5,0 milionu	3,6	6,1	0,0
(N)	55	33	35

Poznámka: I – první Delfy kolo, IA – první Delfy kolo, ale v rámci něj pouze ti respondenti, kteří se účastnili i kola druhého, II – druhé Delfy kolo. (N) – absolutní počet respondentů (ti, kteří odpověděli).

V souladu s kvantitativním hodnocením je také kvalitativní hladina postojů. Více méně převažuje názor, že migrační toky Východoevropanů směrem na západ budou spíše dlouhodobou záležitostí stejně, jakou jí jsou i procesy politické konsolidace a ekonomického růstu (tedy klíčové determinanty). Podle mnohých by tento stálý migrační tlak mohl být doprovázen krátkodobými migračními vlnami vzniklými na bázi etnických a náboženských konfliktů (viz též 4.1.). Na druhé straně však v předpovědích expertů (prvého kola) existuje jasná tendence: od určitého časového horizontu snižování objemů toků s narůstajícím časem. Znamená to, že již pro první dekádu příštího tisíciletí pouze 27 % respondentů vyjádřilo názor, že daná migrace se bude zvyšovat či výrazně zvyšovat, přičemž dalších 53 % věří v její stabilizaci či dokonce snížení (20 %) (tab. 3).

Se vzdálenějším horizontem předpovědi rovněž klesá absolutní počet těch, kteří se pokoušejí vývoj odhadnout. Tedy rovněž klesá „oprávněnost“ porovnávat rozdíly mezi názorovými hladinami skupin expertů z Východu a Západu. Nicméně činíme-li přesto tak, pak povaha předpovědí východních respondentů ve srovnání s jejich západními kolegy se zdá být o trochu více optimistická ve smyslu formulování ne tak objemných migračních toků.

Hodnocení budoucnosti z hlediska společenských problémů spojených s výše zkoumanou migrací „Východ–Západ“ kopíruje trend nastíněný již v souvislosti s předpovědí samotných migračních proudů (v rámci prvního kola Delfy): blízký nárůst s postupným zmírňováním napětí a dále v čase zvyšující se stabilizací situace. V tomto případě nebyly nalezeny významnější rozdíly v názorech obou skupin expertů reprezentujících obě části evropského kontinentu.

Co se týká pravděpodobného maximálního objemu migračních toků směřujících z Východu na Západ pro jeden rok či více let v následujícím pětiletém období (1994–1998) přibližně 60 % expertů se kloní k velikosti mezi 1,0 – 2,9 milionu. Další nejčt-

Tab. 5 – Pravděpodobný prudký nárůst evropské migrace „Východ–Západ“ na více než 2 miliony pohybů ročně (v %)

Období	I	IA	II
1993	1,9	0,0	0,0
1994 až 1995	27,5	27,6	29,4
1996 až 1997	15,7	17,2	8,8
Po roce 1997	3,9	3,4	2,9
Nikdy	51,0	51,7	58,8
(N)	51	29	34

Poznámka: I – první Delfy kolo, IA – první Delfy kolo, ale v rámci něj pouze ti respondenti, kteří se účastnili i kola druhého, II – druhé Delfy kolo. (N) – absolutní počet respondentů (ti, kteří odpověděli).

nější „sousední kategorie“ představující 0,3 – 0,9 a 3,0 – 4,9 milionu osob v pohybu (tab. 4) preferuje cca 23 % a 17 % expertů (druhé kolo Delfy).

Ze 41 % respondentů, kteří očekávají, že se evropská migrace „Východ–Západ“ prudce zvýší na více než 2 miliony ročně (druhé kolo Delfy), očekává cca 29 %, že tomu tak bude v letech 1994-1995. Dalších cca 9 % se domnívá, že se tak stane v letech 1996-1997. Naopak téměř 59 % se domnívá, že k tak masivním pohybům nikdy nedojde (tab. 5). Významnější rozdíly mezi oběma skupinami expertů zde nebyly opět potvrzeny (test chí-kvadrát, první kolo Delfy).

Druhé kolo bylo v tomto tematickém okruhu výsledkově více či méně odlišné od kola prvního. I zde měli respondenti, v souladu s filozofií této metody, možnost přehodnotit své názory i kvantitativní predikce. Mohli tak učinit po seznámení s výsledky kola prvního. Jak vyplývá z porovnání názorových hladin obou kol, je zřejmé, že přibližně polovina expertů účastnících se i druhého kola Delfy projevila obecně větší optimismus (viz tab. 3, 4 a 5).

4.4. Regionální diferenciacie migračních toků

Jak bylo respondenty zmíněno, existuje množství různorodých faktorů ovlivňujících roli jednotlivých evropských zemí co se týče jejich budoucí pravděpodobné „imigrační/emigrační zátěže“ (obecně blíže např. Drbohlav 1994). My se zde zaměříme především na konečný „kvantitativní“ efekt expertních úvah.

Tabulka 6 podává souhrnnou informaci⁹⁾.

Největšímu absolutnímu přílivu emigrantů z Východu v letech 1994-1998 by jednoznačně mělo čelit Německo a poté v menší míře Rakousko – jako dvě nejatraktivnější cílové země západní Evropy. Švédsko, Francie, Itálie a Finsko by pravděpodobně též měly být intenzivně zapojeny do „východo-západních“ migračních kontaktů. Naproti tomu Španělsko, Portugalsko a Irsko by v této souvislosti měly být prakticky mimo hru (tab. 6). Státy bývalé Jugoslávie a z nich zejména Bosna a Hercegovina, dále pak Albánie a Rumunsko jsou obdobně v absolutním vyjádření označovány z hlediska vazby na západní část Evropy jako perspektivně nejvýznamnější emigrační země Východu. Naopak podle expertního hodnocení mají být Česká republika, Maďarsko, Slovinsko,

⁹⁾ Jsou v ní uspořádány výsledky jak prvního kola Delfy, v němž byli respondenti požádáni o posouzení pravděpodobné budoucí migrační role zemí v evropském kontextu tak, i kola druhého, ve kterém měli a) obdobně ohodnotit význam některých nově zařazených zemí, b) opětně potvrdit předešlá hodnocení či přehodnotit význam států, na jejichž migrační úlohu se v prvním kole celkově pohlíželo velmi diferencovaně.

Tab. 6 – Předpokládané zatížení (ve smyslu absolutních migračních proudů) vybraných evropských zemí mezinárodní migrací v období 1994–1998

A) Imigrace do západní Evropy z Evropy východní

Země	Průměr	Směrodatná odchylka	(N) S
Německo	1,38	0,56	58 I
Rakousko	2,21	0,93	56 I
Švédsko	2,81	0,88	53 I
Francie	2,96	0,94	55 I
Itálie	3,08	1,00	53 I
	3,15	0,96	34 IA
	3,14	0,95	37 II
Finsko	3,10	1,02	52 I
	3,00	0,97	33 IA
	3,39	0,92	38 II
Švýcarsko	3,28	1,13	53 I
	3,24	1,10	34 IA
	3,32	1,00	37 II
Benelux	3,31	0,90	55 I
Dánsko	3,54	0,89	50 I
Řecko	3,55	1,00	49 I
	3,61	1,09	33 IA
	3,37	1,03	35 II
Velká Británie	3,68	0,98	53 I
	3,60	1,01	35 IA
	3,97	0,87	37 II
Norsko	3,74	0,94	51 I
Španělsko	4,04	0,87	48 I
Portugalsko	4,35	0,90	46 I
Irsko	4,62	0,99 ¹	42 I

B) Emigrace z východní Evropy do Evropy západní

Bývalá Jugoslávie	1,66	0,72	56 I
Bosna a Hercegovina	1,91	0,92	35 II
Albánie	2,30	1,17	53 I
	2,48	1,20	33 IA
	2,40	1,04	35 II
Rumunsko	2,32	0,86	56 I
Bělorusko, Ukrajina, Moldávie	2,50	1,00	52 I
	2,42	1,03	31 IA
	2,97	0,91	31 II
Polsko	2,60	0,87	55 I
Ostatní země bývalého Sovětského svazu	2,69	1,14	51 I
	2,79	1,18	29 IA
	3,24	1,17	33 II
Makedonie	2,88	0,77	34 II
Srbsko a Černá hora	3,06	1,03	35 II
Chorvatsko	3,09	0,92	35 II
Bulharsko	3,06	0,95	51 I
	3,21	0,99	33 IA
	3,11	0,71	36 II
Pobaltské republiky	3,47	0,92	55 I
Slovensko	3,48	0,91	54 I
Slovinsko	3,76	0,92	34 II
Maďarsko	3,93	0,93	54 I
Česká republika	4,09	0,92	54 I

Poznámka k Tab. 6: ¹ Po vyloučení tří extrémních položek činí směrodatná odchylka 0,34 a průměr 4,87. Respondenti ohodnotili země podle předpokládané zátěže imigračními/emigračními toky: hodnocením 1–6 – velmi vysoká (1) až velmi nízká zátěž (6). S – soubor: I – první Delfy kolo, IA – první Delfy kolo, ale v rámci něj pouze ti respondenti, kteří se účastnili i kola druhého, II – druhé Delfy kolo. (N) – absolutní počet respondentů (ti, kteří odpověděli).

Slovensko a pobaltské republiky pravděpodobně nejstabilnější ve vztahu k budoucí emigraci na Západ.

Mezi východními a západními experty neexistovaly v rámci tohoto hodnocení žádné zřetelnější názorové rozdíly (podobnost pohledů obou skupin expertů na „zatížení“ imigračních zemí Západu měřená Spearmanovým koeficientem korelace: $R = 0,936$, kritický bod = 0,514, $p = 0,05$, $N = 15$; na emigraci z východoevropských zemí: $R = 0,909$, kritický bod = 0,602, $p = 0,05$, $N = 11$).

Mnozí respondenti se více méně shodli na následujících perspektivních intenzivnějších migračních vazbách, které by měly být ustanoveny (snad více než kterékoliv jiné) mezi výchozími zeměmi Východu a příslušnými „západními partnery“:

Polsko – Německo (Francie, Belgie);
Česká republika – Německo, Rakousko;
Slovensko – Rakousko;
státy bývalé Jugoslávie – Německo, Itálie, Rakousko;
Albánie – Itálie, Řecko;
Bulharsko – Řecko (Itálie);
Rumunsko – Francie, Německo (Itálie, Belgie);
státy bývalého Sovětského svazu – Německo, Skandinávie (Francie).

4.5. Doporučení strategických opatření k řešení migrační problematiky

V dotazníku uvedli respondenti na požádání širokou škálu doporučení strategického charakteru, která by měla být uskutečněna v následujících třech letech (1994-1996) v rámci řešení problémů a otázek spojených s mezinárodní migrací. Návrhy přitom byly formulovány zvlášť pro západní a východní Evropu. Definovaná opatření se týkala jak obecných politických a ekonomických aspektů, které přirozeně podmiňují migraci, tak i konkrétnějších atributů vázaných těsněji k samotné migraci. Právě tyto úžeji formulované návrhy získané v prvním kole byly ve druhém kole Delfy předloženy respondentům k dalšímu hodnocení.

Obecně bylo doporučováno, aby Západ vyvíjel úsilí o zachování mírového prostředí a co možná nejúčinněji přispíval ke zmírnění a konečnému řešení problémů v ohniscích napětí a válek ve východní Evropě. Stejně klíčová je podle expertů i nutnost ekonomické pomoci zemím Východu. Zdůrazněna byla hlavně stimulace pohybu kapitálu místo pohybu pracovních sil a umožnění volného obchodu mezi východoevropskými a západoevropskými zeměmi i prostřednictvím vytvořených podmínek pro vstup „slabšího“ na západní trhy.

Zachovat a dále rozvíjet stabilní demokratické politické systémy a ozdravovat vlastní ekonomiku byly nejčastěji udávané strategické cíle doporučované zemím Východu. V závislosti na stupni rozvoje daných východoevropských zemí, jimž byla daná doporučení implicitně adresována, představovala konkrétní doporučení širokou, různorodou paletu od imperativu „nakrmit vlastní obyvatelstvo“ až po více konstruktivní náměty jako: „otevřít ekonomiku pro zahraniční investice“, aplikovat „systém společných podniků“, „reorganizovat zemědělství, bankovníctví, vzdělávací systém na všech jeho úrovních“, „provést privatizaci průmyslu“, „liberalizovat právní řád v rozličných společenských sférách atd.“⁶⁾.

Ve druhém kole Delfy, jak již bylo výše uvedeno, byli respondenti-experti požádáni, aby ohodnotili 48 „západních“ a 44 „východních“ strategických migračních opatření (odvozených z reakcí na první kolo) podle předpokládaného stupně jejich „uskutečnitelnosti“ a „potřebnosti“ (jak je uskutečnitelné, resp. žádoucí je naplnit – blíže viz poznámka k tab. 7 a 8). Jestliže přijmeme hranice 1,80, 2,60, 3,40 a 4,20 jako limitní pro určení jednotlivých hladin uskutečnitelnosti a potřebnosti (viz např. též Jillson 1975), lze pak nastínit výsledky mnohem jasněji a zřetelněji. Nejčteněji byla zastoupena opatření spadající do níže uvedených kombinačních kategorií: „uskutečnitelný – velice potřebný nebo potřebný“ a „možná ano či možná neuskutečnitelný – velice potřebný nebo potřebný“⁶⁾. 90 % všech hodnocených západních a 77 % východních migračních opatření bylo v mezích těchto kategorií. Žádná opatření nebyla viděna jako „určitě uskutečnitelná“ (skór uskutečnitelnosti = $US < 1,80$), „určitě neuskutečnitelná“ ($US > 4,20$) či „velice nepotřebná“ (skór potřebnosti = $PO > 4,20$).

Hlavní pragmaticky vybrané výsledky jsou prezentovány v tabulkách 7 a 8. Informují nás o navrhovaných migračních opatřeních (jak pro západní tak východní Evropu), která jsou podle názorů respondentů „uskutečnitelná a současně velice potřebná“. Máme tak – na bázi expertního posouzení – k dispozici „politický nástroj“ ke zlepšení situace a posunutí vlastních problémů týkajících se mezinárodní migrace jako takové tak i těch, jež se specificky dotýkají evropské migrace „Východ-Západ“. Jak vyplývá z výsledků, klíčovými hesly zahrnujícími doporučení pro západní i východní Evropu jsou: více spolupráce, více informace a více demokracie/tolerance (viz blíže tab. 7 a 8). Kromě navrhovaných specifických opatření relevantních pro jednu z obou evropských stran existují rovněž opatření shodně doporučovaná Západu i Východu. Oběma skupinám zemí bylo v zásadě doporučováno, aby:

1) zintenzivnily vzájemné kontakty rovněž s cílem poznat více jeden druhého, a to z hlediska ekonomických, sociálních, kulturních, environmentálních ... podmínek a „milieu“;

2) rozšiřovaly informace o pravidlech a směrnících týkajících se mezinárodní migrace a aby rovněž řešily problematiku harmonizace existujících kontrolních migračních systémů a migrační statistiky v rámci Evropy;

3) dále více podpořily a rozvinuly systém dočasných (krátkodobých) pracovních kontraktů pro východní intelektuály i manuální pracovníky na Západě (pro první jmenované by aktivity měly zahrnovat i další alternativy spolupráce, jež nejsou nevyhnutelně spojeny s fyzickým pohybem na Západ).

Na druhé straně se opatření, ve kterých se implicitně či explicitně objevuje určitá forma nekompromisní administrativní restrikce, zdají být u expertů obecně nepopulární. V těchto případech byla opatření mnohem častěji posuzována jako „neuskutečnitelná/nepotřebná“. Příkladem na Východě může být: „zakázat únik mozků – emigraci vysoce vzdělaných a vyškolených odborníků“ ($US = 3,59$; $PO = 3,55$), „uzavřít hranice pro migranty z ostatních zemí východní Evropy“ ($US = 3,43$; $PO = 3,47$), „uzavřít hranice pro migranty ze zemí třetího světa“ ($US = 3,39$; $PO = 3,13$). Na Západě pak lze například uvést tyto cíle: „stimulovat imigraci migrantů ze zemí východní Evropy a omezovat příchozí ze zemí třetího světa“ ($US = 3,09$; $PO = 3,38$), „přehodnotit migrační politiku ve smyslu omezení procesu sjednocování rodin a tak snížení celkového počtu dalších imigrantů“ ($US = 2,60$; $PO = 3,18$).

⁶⁾ Obecně jsou tato doporučení v oblasti politiky a ekonomie dobře známa. Jsou také již většinou na Východě intenzivně posuzována a rozličně uplatňována v rámci současných hlubokých transformačních procesů.

⁷⁾ Skór uskutečnitelnosti je větší nebo roven 1,80, ale zároveň menší než 3,40. Skór potřebnosti je větší nebo roven 1,00, ale zároveň menší než 2,60.

Tab. 7 – Strategická migrační opatření pro roky 1994–1996 hodnocená respondenty jako „uskutečnitelná“ a „velice potřebná“ – doporučená zemím západní Evropy

Opatření	US	PO
Rozvíjet větší spolupráci mezi západními a východními vědeckými institucemi	1,83	1,71
Široce zveřejňovat pravidla a směrnice týkající se imigrační politiky Západu, aby se eliminovaly falešné naděje a neopodstatněná očekávání mezi potenciálními imigranty z Východu	1,94	1,31
Podporovat organizované formy krátkodobých dočasných pracovních kontraktů mezi Západem a Východem, obzvláště v blízkosti vzájemných hranic („rotační politika“)	2,11	1,69
Rozšiřovat formu grantů ve prospěch vysoce talentovaných studentů a odborníků ze zemí Východu tak, že první polovina praxí by byla s finanční podporou organizována na Západě a druhá pak ve vybrané zemi Východu	2,11	1,70
Realisticky informovat o životě na Západě (podmínky života – práce, bydlení apod.)	2,17	1,62
Propagovat realistický obrázek o východních společnostech (např. skrze turistiku)	2,17	1,62
Podporovat mezinárodní spolupráci ohledně problematiky utečenců	2,23	1,31
Zjednodušit a urychlit proces vyřizování žádostí o statut uprchlíka (zrychlení přešetření žadatelovi žádosti)	2,33	1,58
Prosazovat anti-rasistickou a anti-xenofóbní politiku	2,40	1,40
Uplatňovat lepší integrační opatření vůči již stabilizované zahraniční populaci dělníků	2,44	1,74
Podporovat celoevropskou standardizaci statistiky mezinárodní migrace (vzájemná výměna informací, sblížení metod sběru dat, definic apod.)	2,50	1,41
Uzavřít vzájemné dohody mezi Západem a Východem za účelem vytvoření koordinované evropské migrační politiky, včetně kontrolních systémů	2,57	1,63
Zaručit, že zahraniční dělníci na Západě budou mít stejné pracovní podmínky jako mají místní – domácí dělníci. Vše musí začít uzavřením pracovní smlouvy	2,57	1,74
S porozuměním přijímat opravdové utečence a migranty přicházející na bázi humanitární pomoci	2,57	1,76

Poznámka: US – skór uskutečnitelnosti; PO – skór potřebnosti. Respondenti vybrali jednu z možností (hodnoty 1–5 ... od 1, určitě uskutečnitelné/velice potřebné do 5, určitě neuskutečnitelné/velice nepotřebné) pro každé opatření. Hodnocení respondentů bylo převedeno do skupinových skóků sečtením příslušných položek a poté byla suma vydělena celkovým počtem hodnocení. Ty se pohybovaly u výše uvedených opatření v rozmezí od 31 do 36.

V jiném úhlu pohledu (zde již tabulkově nedokumentovaném) vyvstávají ta opatření, v nichž se projevuje výraznější vnitřní nesoulad z hlediska jejich uskutečnitelnosti a potřebnosti. Jedná se zejména o doporučení vysoce potřebná nebo potřebná avšak ne

Tab. 8 – Strategická migrační opatření pro roky 1994–1996 hodnocená respondenty jako „uskutečnitelná“ a „velice potřebná“ – doporučená zemím východní Evropy

Opatření	US	PO
Podporovat neobchodní turistiku mezi Západem a Východem	1,91	1,51
Provádět politiku, která napomáhá dočasné výměně vysoce talentovaných studentů a specialistů z Východu, včetně vědců a učitelů, za účelem nechat je získat západní zkušenosti (podpora „cirkulace mozků“)	1,97	1,34
Uzavřít více dohod ohledně legální dočasné migrace, včetně sezónních pohybů a denní dojíždky na Západ, obzvláště v pohraničních oblastech	2,06	1,41
Liberalizovat zákony bránící tomu, aby migrant po svém návratu do východní Evropy mohl svobodně podnikat	2,12	1,71
Systematicky a co možná nejúplněji rozšiřovat informace týkající se podmínek v imigračních (západních) společnostech, včetně informací o možnostech legální imigrace a pracovního uplatnění, ale rovněž o obtížích, kterým daný migrant musí čelit	2,15	1,23
Široce zveřejňovat jak domácí, tak i zahraniční pravidla a směrnice týkající se mezinárodní migrace za účelem omezení nedorozumění a falešných očekávání mezi potenciálními východními migranty	2,15	1,35
Úzce spolupracovat se Západem, včetně podpisů bilaterálních a multilaterálních dohod a práce na mezinárodních pravidlech řešících problematiku mezinárodní migrace	2,23	1,29
Formulovat jasnou migrační politiku, obzvláště s ohledem na lidská práva a demokracii	2,34	1,35
Zlepšovat spolupráci mezi hostitelskými a emigračními zeměmi při řešení problémů spojených s migrací	2,38	1,54
Zajišťovat adekvátní individuální a kolektivní práva vlastním etnickým menšinám a skupinám	2,44	1,33
Zlepšovat spolupráci mezi Západem a Východem při řešení problematiky migračních politik a migračních statistik	2,50	1,54
Zlepšovat migrační administrativu – statistiku/evidenci a kontrolovat migrační proudy na národní stejně jako mezinárodní úrovni	2,53	1,74

Poznámka: US – skór uskutečnitelnosti; PO – skór potřeby. Respondenti vybrali jednu z možností (hodnoty 1–5 ... od 1, určitě uskutečnitelné/velice potřebné do 5, určitě neuskutečnitelné/velice nepotřebné) pro každé opatření. Hodnocení respondentů bylo převedeno do skupinových skórů sečtením příslušných položek a poté byla suma vydělena celkovým počtem hodnocení. Ty se pohybovaly u výše uvedených opatření v rozmezí od 33 do 35.

tak snadno uskutečnitelná. Kromě jiného k nim nepříliš překvapivě patří velmi aktuální „zamezení nepřátelství vůči imigrantům“ na Západě a „potlačení radikálních nacionalistických přístupů vůči národnostním menšinám“ ve východní části Evropy.

5. Závěr

Jak ukazují závěry Delfy průzkumu, nemělo by podle expertů na poli budoucí evropské migrace „Východ-Západ“ dojít ke katastrofickým scénářům.

Tento předpoklad je však založen na tom, že porevoluční doba na Východě se bude vyvíjet „evolučně“ (nicméně relativně rychle) a nikoliv „revolučně“ (ve smyslu okamžitých kvalitativních „přeměn a ztrát“). Jinými slovy – že transformace bude založena na klidných, důsledných, systematicky prováděných společensko-ekonomických reformách a nikoliv na prostředí ekonomické bezradnosti, jítřeném emocemi a plném politických, etnických a náboženských konfliktů. V tomto druhém případě by nejspíš katastrofický migrační scénář naplněn byl.

Pokud bude zachován „klidný“ průběh transformace, pak lze podle expertů v nejbližších letech ještě očekávat částečné zvýšení migračního tlaku „v neprospěch Západu“ (jako důsledek úvodních bolestných fází transformačních procesů na Východě). Prvá dekáda příštího tisíciletí by však již měla přinést zklidnění situace a postupnou stabilizaci migračních proudů směřujících na Západ. (Přesnější absolutní i poměrové odhady pravděpodobných proudů, jejich struktura a načasování, jakož i územní diferenciaci „zatížení“ – viz text a tabulky 2-6).

Strategická doporučení (pro období následujících tří let) ke zvládnutí migrační situace leží podle expertů ve třech stěžejních aktivitách. Státy a jejich příslušné orgány by měly ve vztahu k otázkám mezinárodní migrace v Evropě a její „východo-západní“ dimenzi usilovat zejména o 1) více spolupráce, 2) více informovanosti a 3) více tolerance/demokracie. To jsou doporučované nástroje k efektivnějšímu a „humánnějšímu“ řešení problematiky (konkrétnější doporučení viz tabulky 7 a 8).

Výše provedená Delfy studie přinesla poměrně velké množství výsledků. Pouze čas však prověří oprávněnost této aplikace, resp. míru spolehlivosti formulovaných předpovědí. Nicméně události odehrané v krátkodobém časovém úseku, zatím nepokrývajícím horizont predikcí, se spíše blíží expertním výhledům.

Poděkování

Autor vyjadřuje poděkování belgickému Ministerstvu vědy za financování tohoto projektu. Stejně tak děkuje Katolické Univerzitě Lovan – zejména Lui Albrechtsovi a jeho týmu v Institutu pro plánování regionů a měst této univerzity – za vytvoření ideálních pracovních podmínek a intelektuální podporu i při zpracovávání této studie. Dík patří též všem respondentům, kteří se Delfy zúčastnili a bez nichž by nikdy nevznikla.

Autor se dále cítí zavázán níže jmenovitě uvedeným za poskytnutí důležitých informací (některých kontaktních adres) a/nebo za ochotu diskutovat dané metodické otázky: Joanu Ramakersovi, Jeannette Schoorl, Zdeňku Pavlíkovi, Janu Károvi, Petru Dostálovi a Jarmile Marešové.

Literatura:

- APPLEYARD, R.T. (1991): *International Migration: Challenge for the Nineties*. Published for the 40th Anniversary of IOM. Geneva, International Organization for Migration, 84 s.
- DRBOHLAV, D. (1993): *International Migration (Theory and Selected Aspects of the European East-West Migration)*. Research report for the Belgian Ministry of Science. Leuven, Catholic University Leuven, 170 s.
- DRBOHLAV, D. (1995, a): *The Probable Future of the European East-West International Migration – Selected Aspects; (On the Move – Who, When and Why?)*. Wiener Osteuropastudien. (V tisku).
- DRBOHLAV, D. (1995, b): *The Probable Development of the Future European East-West International Migration (Delphi Research – Subjective Judgements on the Future on a Collective Basis)*. In: *Future of the East-West European Migration*. Münz R., Fassmann H. (Eds.). (V tisku).
- HOFFMANN-NOWOTNY, H.J. (1990): *Future Trends in European Migration (Prvý koncept)*. Paper for Presentation at the Symposium on the Demographic Consequences of International Migration, Wassenaar, September 1990, 35 s.

- JILLSON, I.A. (1975): The National Drug-Abuse Policy Delphi: Progress Report and Findings to Date. In: *The Delphi Method; Techniques and Applications*. Linstone H.A., Turoff M. (Eds). Massachusetts, Addison-Wesley Publishing Company, s. 124–159.
- LINSTONE, H.A., TUROFF, M. (Eds.) (1975): *The Delphi Method, Techniques and Applications*. Massachusetts, Addison-Wesley Publishing Company, 619 s.
- MARTINO, J.P. (1972): *Technological Forecasting for Decisionmaking*. New York, American Elsevier Publishing Company, INC, 750 s.
- MASSER, I., FOLEY, P. (1987): *Delphi Revisited: Expert Opinion in Urban Analysis*. *Urban Studies*, roč. 24, s. 217–225.
- MUUS, P. (1992): *International Migration to Western Europe: South-North and East-West Dynamics*. In: *Proceedings of the 1991 Annual National Legal Conference on Immigration and Refugee Policy*. New York, Center for Migration Studies, s. 92–98.
- MUUS, P., CRUIJSEN, H. (1991): *International Migration in the European Community; Two Scenarios. Human Resources in Europe – at the Dawn of the 21st Century*. In: *Background Papers on Fertility, Mortality and International Migration under Two Long Term Population Scenarios for the EC*. Based on International Conference (Luxemburg, 27–29 November 1991). EUROSTAT, s. 56–73.
- ROWE, G., WRIGHT, G., BOLGER, F. (1991): *Delphi: A Reevaluation of Research and Theory*. *Technological Forecasting and Social Change*, č. 39, s. 235–251.
- SACKMAN, H. (1975): *Delphi Critique*. Lexington, Massachusetts, Toronto, London, Lexington Books, D.C. Heath and Company, 142 s.
- SIMON, J.L. (1989): *The Economic Consequences of Immigration*. Oxford (UK), Cambridge (USA), Basil Blackwell with The Cato Institute, 402 s.
- SVIDÉN, O. (1988): *Future Information Systems for Road Transport: A Delphi Panel-Derived Scenario*. *Technological Forecasting and Social Change*, č. 33, s. 159–178.
- TABBARAH, R. (1988): *Prospects for International Migration*. In: *International Migration Today*, Vol. 2: *Emerging Issues*. Stahl Ch. (Ed.). Paris, Nedlands (Austr.), UNESCO, University of Western Australia, č. 251–265.
- VAN DE KAA, D.J. (1993): *European Migration at the End of History*. *European Review*, Vol. 1, č. 1, s. 87108.

Summary

THE PROBABLE FUTURE OF THE EUROPEAN „EAST-WEST“ INTERNATIONAL MIGRATION

The study comprises results of a Delphi research (subjective judgements on the future on a collective expert basis) on international migration between Central/Eastern and Western European countries. 70 experts from all over Europe expressed their opinions on the probable future development in a form of forecasts, views, ideas, comments as well as broader scenarios within two rounds of the Delphi at altogether 109 questionnaires (in English see also Drbohlav 1993, 1995 a, b).

Respecting the existing and predicting character of the main determinants of moves but not differentiating between individual countries and time periods, many respondents point out that there will be a long-term migration pressure towards the West caused mainly by the rather bad economic and social situation in the East, yet accompanied with possible short-term migration waves which might occur in the wake of political commotions especially on ethnic and religious grounds. However, it is signaled that for many reasons the final effect of these outflows will not be so great in general.

Accordingly, no concrete „catastrophical“ forecasts in terms of future huge migration waves flowing from Eastern to Western Europe were generally expressed. If any a totally negligible part of the respondents support the idea that the probable volume of the flow in question for one or more years within the next five-year period will be more than 5 million. Nevertheless, about 69 % (in the first Delphi round) and 77 % (in the second one) of the experts expressed that this volume will probably range between 1 and 4.9 million, whilst most of them – implicitly labeling it as not a „massive“ migration – prefer an interval between 1 and 2.9 million.

However, when taking into account the aspect of time, emigration from the East is likely to increase in close years to come – logically following difficulties connected with initial stages of transformation processes in the East.

In the near future Germany should unanimously play the most important role as immigration target country for the biggest number of Eastern Europeans.

However, after getting over the „problematic period“ the whole situation is likely to be eased. As indicated in various respects, to Western Europe a threat of noticeable migration movements from

Central/Eastern Europe is likely to diminish in the course of time. Thus, based on the first round results, about 70 % of the respondents believe in stabilizing or even decreasing the flow for the first decade of the next millennium in comparison with the contemporary situation.

The two most important general aims were given as to how to contribute to the migration stabilization in the East: regarding „Western“ policy objectives – to develop an extensive economic and political co-operation/(help) with the „East“; regarding „Eastern“ ones – to maintain and further develop a stable democratic order and to promote the own economy.

Policy objectives devoted to a more specific migratory sphere were developed and then rated by respondents too. Simply said, those rated by experts as „Feasible and Highly Desirable“ tell that more international co-operation, more information and more democracy/tolerance is necessary in order to improve the whole situation from both international and individual society's points of view.

Only time will verify to what extent and in what sense reality will follow the predictions and thus whether the Delphi method is worth applying to international migration topics.

(Pracoviště autora: katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK, Albertov 6, 128 43 Praha 2.)

Došlo do redakce 16.3.1995

Lektorovali Jiří Blažek a Václav Gardavský